

UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA
ȘCOALA DOCTORALĂ ȘTIINȚE UMANISTE ȘI ALE EDUCAȚIEI

CONSORTIU: Universitatea de Stat din Moldova (USM), Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (USARB), Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul (USC).

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 94:274/278(478)”,812/1917”(043)

FILAT VASILE

MIȘCĂRILE EVANGHELICE DIN BASARABIA
(sec. XIX-XX)

611.02 – Istoria Românilor (pe perioade)

Rezumatul tezei de doctorat în istorie

CHIȘINĂU, 2024

**Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației,
Universitatea de Stat din Moldova**

Conducător științific:

PETRENCU Anatol, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar

Îndrumători științifici:

TOMULEȚ Valentin, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

ȘIȘCANU Ion, doctor habilitat în istorie, profesor universitar

XENOFONTOV Ion Valer, doctor în istorie, conferențiar universitar

Componența Comisiei de doctorat:

PASAT Valeriu, doctor habilitat în istorie, academician, profesor cercetător, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova – *președinte*

PETRENCU Anatol, doctor habilitat în științe istorice, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova – *conducător științific*

BURLACU Valentin, doctor în istorie, conferențiar universitar, Agenția pentru Știință și Memorie Militară – *referent*

CIUBOTARU Nicolae, doctor în istorie, conferențiar universitar, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău – *referent*

TOMULEȚ Valentin, doctor habilitat în istorie, profesor universitar, Universitatea de Stat din Moldova – *referent*

DEMENTIEVA Diana, doctor în filologie, Universitatea de Stat din Moldova – *secretar științific*.

Susținerea va avea loc la data de 7 iunie 2024, ora 14.00, în ședința Comisiei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale Științe Umaniste și ale Educației, Universitatea de Stat din Moldova, str. Alexe Mateevici 60, bloc Central, sala 530, Chișinău, Republica Moldova.

Rezumatul și teza de doctorat pot fi consultate la Biblioteca Națională a Republicii Moldova, Biblioteca Universității de Stat din Moldova și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Autor

FILAT Vasile _____

Conducător Științific

PETRENCU Anatol, dr. hab., prof. univ. _____

Președinte al Comisiei de doctorat

PASAT Valeriu, dr. hab., acad. _____

CUPRINS

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII	4
CONȚINUTUL TEZEI.....	8
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI	22
BIBLIOGRAFIE	26
LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI LA TEMA TEZEI	28
ADNOTARE	30
ANNOTATION.....	31
АННОТАЦИЯ	32

REPERELE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea și importanța temei abordate. În prezent Biserica Baptistă se plasează pe locul cinci în lume între bisericile creștine. Alianța Baptistă Mondială, înființată în 1905, întrunește 241 de convenții și uniuni din 126 de țări și teritorii, care cuprind 47 de milioane de credincioși, botezați în 169 000 de biserici locale¹. Împreună cu copiii și persoanele care frecventează bisericile baptiste, numărul se ridică la 120 de milioane². În total, în România sunt peste 1 700 de biserici baptiste care fac parte din cultul creștin baptist și aproximativ 150 000 de credincioși care sunt membri sau aparținători ai acestor biserici³. Conform datelor ultimului recensământ, în Republica Moldova locuiesc 25.380 de bapțiști, ceea ce constituie 0.91% din totalul populației și îi plasează pe locul doi în raport numeric după confesiunea majoritară, care este cea ortodoxă⁴. Comunitatea bapțiștilor din Republica Moldova s-a implicat activ în realizarea diverselor proiecte sociale (ajutorarea bolnavilor, întreținerea azilelor pentru bătrâni, școli de vară etc.). În contextul războiului agresiv al Rusiei împotriva Ucrainei, Biserica Baptistă din Republica Moldova a acordat asistență multor mii de refugiați din Ucraina, indiferent de convingerile religioase ale acestora. Doar la Biserica Buna-Vestire din Chișinău, de la începutul războiului până în luna august a anului 2023 au beneficiat de asistență materială și spirituală peste 60.000 de refugiați ai războiului. Penticostalii, o altă comunitate a creștinilor evanghelici au înregistrat numărul de 10.049 la ultimul recensământ (0.36%) iar creștinii după evanghelie, o altă confesiune evanghelică numărau 4.812 de membri (0.17%).⁵ Este de menționat faptul că la creștinii evanghelici sunt trecuți în lista membrilor doar credincioșii botezați, iar botezul se face doar în baza deciziei personale. Pedobaptismul nu se practică la creștinii evanghelici. Bapțiștii, penticostalii, creștinii după Evanghelie, creștinii mesianici, sunt mișcări evanghelice care activează în prezent pe teritoriul Republicii Moldova. Ideile evanghelice au apărut în Moldova încă în evul mediu odată cu husiții cărora le-a fost oferit azil de Alexandru cel Bun și Ștefan cel Mare. Dar secolul al XIX-lea a fost perioada când atât din vest cât și din est au venit idei și grupuri diverse de evanghelici care s-au răspândit în Basarabia și au dat naștere la mișcări noi, precum ar fi Israelii Noului Legământ. Spre sfârșitul secolului al XIX-lea și mai ales la începutul secolului al XX-lea a luat amploare mișcarea baptistă care a atras majoritatea credincioșilor din celelalte mișcări și comunități

¹ *World Baptist Alliance Members*, în <https://www.baptistworld.org/member-unions/> (accesat la 9 noiembrie, 2023).

² *Baptist Church*, în http://www.newworldencyclopedia.org/entry/Baptist_Church#Membership (accesat la 6 februarie 2022).

³ *Uniunea bisericilor creștine baptiste din România*, în <https://uniuneabaptista.ro/despre-noi/organizare/> (accesat 11.07. 2023)

⁴ Ion Valer Xenofontov, Confesiuni, în *D. Rosca - L. Cotovanu (ed.) Republica Moldova: 30 de ani în 30 de cuvinte*, Chisinau 2022: Cartier, p.391.

⁵ *Ibidem*.

evangelice. În acest context, este important să cunoaștem istoria comunității baptiste din Basarabia, cum și când au apărut primele comunități evangelice⁶ în ținuturile noastre, evoluția lor, cine au fost reprezentanții și liderii lor cei mai influenți.

Studiile noastre istoriografice au demonstrat că problema abordată a fost studiată fragmentar, în contextul altor subiecte ale istoriei Basarabiei, că nu a existat un studiu monografic bazat pe documente de arhivă la acest subiect.⁷ De aceea este importantă completarea acestui gol în cercetarea istoriei naționale.

În plus, cercetarea problemei menționate se impune și din considerentul cunoașterii insuficiente a istoriei proprii de către reprezentanții cultelor evangelice din țara noastră. Pentru un dialog interconfesional e nevoie de o cercetare științifică a evoluției mișcărilor evangelice din Basarabia și a factorilor care au contribuit la apariția și răspândirea lor. Multe din confesiunile existente au origini comune, despre care nu se cunoaște azi. Cunoașterea acestor origini ar contribui la îmbunătățirea dialogului dintre aceste confesiuni, precum și a relațiilor lor cu Biserica Ortodoxă, care reprezintă majoritatea în Republica Moldova.

Evoluția legislației ce ține de libertatea religioasă nu poate fi înțeleasă fără un studiu profund al apariției și dezvoltării mișcărilor evangelice, care s-au confruntat cu cele mai multe persecuții din partea statului. Presiunile puse asupra molocanilor, apoi arestările și exilul lor, confiscarea averilor și, în cele din urmă, legalizarea confesiunii lor oferă material și argumente pentru înțelegerea evoluției legislației privind cultele. Persecuțiile îndreptate împotriva ștundiștilor, a baptiștilor și, mai puțin, a evreilor mesianici scot în evidență alte aspecte importante.

Aspectele doctrinare ale confesiunilor evangelice existente în Basarabia nu pot fi înțelese fără o cercetare profundă a mișcărilor evangelice, în general, și a baptismului, în particular. Confesiunea baptistă, prin învățătura și rânduiala sa, a atras reprezentanții celorlalte confesiuni și mișcări evangelice, care erau în declin și, spre sfârșitul perioadei țariste, a luat avânt în Basarabia. Apoi, în perioada interbelică, după intrarea în componența României, în Basarabia s-a înregistrat o creștere considerabilă a comunității baptiste. Premisele acestei creșteri se trag din perioada țaristă și este necesară efectuarea unui studiu care să determine factorii ce au avut un impact semnificativ asupra acestui

Scopul și obiectivele tezei. Scopul lucrării constă în necesitatea stabilirii perioadei de atestare a mișcărilor evangelice venite în Basarabia în perioada de aflare a acesteia în componența

⁶ *Evangelic* – adept al unei mișcări sau cult evangelic. A nu fi confundat cu *evangelist*, care este o slujire în cadrul bisericii. Evangelicii mai sunt numiți și *neo-protestanți*.

⁷ În rezultatul cercetărilor de mai mulți ani, am publicat monografia Vasile Filat, *Istoria mișcărilor evangelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918)*, Chișinău, Editura Lexon-Prim, 2021, 272 p.

Imperiului Rus. Obiectivele cercetării constau în analiza istoriografiei și a surselor istorice, examinarea activității administrației țariste în vederea tipăririi Bibliei, traducerii ei în diverse limbi, a încercărilor de a răspândi știința de carte prin școlile lancasteriene și a apariției în Rusia a primilor evangheliști (duhoborilor și molocanilor); studierea credințelor evanghelice aduse de coloniștii germani în Basarabia, locul și influența pietiștilor și ștundiștilor în extinderea teritorială și creșterea numărului evanghelicilor; examinarea apariției primelor comunități ale baptiștilor, a politicii Guvernului țarist față de Biserica Baptistă și a stării de lucruri în anii Primului Război Mondial.

Cadrul geografic și cronologic. În această lucrare sunt cercetate apariția și dezvoltarea mișcărilor evanghelice pe teritoriul anexat de Imperiul Rus în anul 1812, care ulterior a fost denumit „Basarabia” sau „Gubernia Basarabia” și care includea teritoriul de azi al Republicii Moldova, nouă raioane din sudul Ucrainei de azi (Cetatea Albă, Sărata, Tarutino, Arciz, Tatarbunar, Bolgrad, Chilia, Izmail și Reni) și o mare parte a regiunii Cernăuți din Ucraina (anterior județul Hotin). După anexare, Basarabia s-a aflat în componența Rusiei timp de 105 ani (1812-1917). Limita inferioară a lucrării de față reprezintă sfârșitul secolului al XVIII-lea, când au venit din Rusia primii molocani și s-au așezat cu traiul în Cetatea Albă, iar anul 1917 reprezintă limita cronologică superioară a cercetării, deoarece în acest an Basarabia s-a desprins din sfera influenței rusești ca să revină ulterior în componența României.

Ipoteza de lucru. Mișcărilor evanghelice din Basarabia au apărut în rezultatul influenței molocanilor și duhoborilor refugiați din Rusia și a pietismului adus de coloniștii germani în contextul căutărilor spirituale și a dezamăgirii populației din Basarabia de formalismul religios al Bisericii Ortodoxe Ruse (BORu).

Metodologia cercetării. Pentru realizarea scopului și a obiectivelor propuse, am utilizat metode de cercetare științifică specifice domeniului științelor umanistice, precum metoda analizei lucrărilor istoriografice și a izvoarelor și a sintezei lor, metoda comparativă (atât cronologic, cât și geografic), metoda critică, diacronică, cantitativă. În procesul de cercetare a temei am respectat principiul imparțialității, al obiectivității, al adevărului, precum și principiul cronologic.

Importanța teoretică a lucrării constă în restabilirea veridică a istoriei mișcărilor evanghelice din Basarabia din perioada țaristă, în introducerea în circuitul științific a unor informații inedite referitoare la promotorii evanghelistului în Basarabia și la modul de a conviețui în circumstanțe sociale neprielnice.

Noutatea și originalitatea științifică. Teza este o primă lucrare științifică în domeniul istoriei naționale care elucidează evoluția mișcărilor evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist, în mod special dezvoltarea comunităților baptiste și transformarea lor într-o Biserică

Baptistă recunoscută. Originalitatea lucrării constă în folosirea surselor de arhivă necunoscute științei istorice, precum și întrebuițarea unor documente publicate ale timpului, nestudiate până în prezent. În Arhiva Istorică de Stat a Rusiei din orașul Sankt Petersburg dosarul 13, biroul 3, secția II, inventarul 61, fondul 797 au fost identificate documente despre predicatorul Iustin Kovaliov din satul Cișmele, care în ianuarie 1891 a fost exilat în Transcaucazia și lipsit de toate drepturile, cu confiscarea averii. Nu se găsesc în literatura de specialitate informațiile din corespondența dintre consistoriile din Chișinău și Kiev cu privire la Mihail Kaștanov, un misionar baptist din Kiev care a desfășurat activitate misionară la Soroca. În literatura de specialitate în limbile rusă și română nu au fost prezentate până în prezent informațiile oferite de publicația *Trusting and Toiling* editată de *Mildmay Mission* din Marea Britanie. Revista oferă date unicele despre activitatea evreilor mesianici și a baptiștilor din Chișinău și dă posibilitatea de a urmări cronologic geneza acestor mișcări evanghelice. Colecția acestor reviste a fost posibil de obținut doar prin efectuarea unei vizite în orașul Arhus din Danemarca unde au fost oferite spre studiere de către istoricul Kai Kjaer-Hansen. Dar nici acest autor nu a cunoscut despre corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasilii Pașcov. Aceste scrisori au fost oferite de istoricul Alexei Sinichkin din Sanct-Peterburg din biblioteca lui personală. Ele sunt folosite pentru prima dată în cercetări legate de creștinii evanghelici din Republica Moldova. Revista *Кишиневские епархиальные ведомости* conține rapoarte anuale despre mișcările evanghelice din Basarabia care nu au fost studiate până în prezent în literatura de specialitate. Aceste rapoarte oferă informații unicele despre progresul numeric al evanghelicilor și despre felul cum erau abordați de reprezentanții BORu. Tot din aceeași categorie a documentelor nestudiate în literatura de specialitate fac parte și rapoartele British and Foreign Bible Society (Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate). Colaboratorii din Basarabia au trimis anual rapoarte de pe teren și acestea ne oferă informații de mare preț. În revista revoluționară *Свободная мысль* din Rusia au fost găsită corespondența ștundistului Ieremia Cioban din Bender cu redacția. Aceste informații sunt deosebit de importante pentru că ne oferă date de preț despre convertirea, persecuțiile, procesul de judecată și exolul primului creștin evanghelic român din Basarabia. Cercetările efectuate ne-au permis expunerea evoluției mișcărilor evanghelice din Basarabia și prezentarea genezei și a premiselor consolidării Bisericii Baptiste.

Importanța practică a lucrării. Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea unor cursuri universitare privind religia creștină și varietățile ei, specificul diverselor comunități, în special al celei baptiste. Lucrarea este foarte utilă în discuțiile științifice între istorici, precum și între reprezentanții diverselor comunități religioase. Nu în ultimul rând, lucrarea este benefică enoriașilor înșiși (baptiștilor), care ar trebui să cunoască istoria Bisericii Baptiste din Basarabia.

Problema științifică soluționată rezidă în argumentarea științifică a genezei și evoluției

comunităților evanghelice în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, în care BORu nu numai că era numeric dominantă, dar, în plus, mai era și puternic susținută de statul laic (țarism); în demonstrarea tenacității enoriașilor evanghelici în a-și apăra credința în fața abuzurilor din partea autorităților țariste, dar și a reprezentanților BORu, de a se solidariza și a se susține reciproc.

Aprobarea rezultatelor obținute. Diverse aspecte ale problemei cercetare au fost expuse și aprobate în referate expuse în cadrul Școlii doctorale (USM) și comunicări prezentate la conferințe științifice naționale și internaționale, o parte din ele se regăsesc atât în cele 15 lucrări științifice (1 monografie în limba română și 1 monografie în limba rusă, 7 articole, precum și 5 teze în volumele conferințelor științifice, studii). Rezultatele obținute în urma cercetărilor pot fi folosite la realizarea articolelor, studiilor și monografiilor referitoare la subiectul dat.

CONȚINUTUL TEZEI

Teza de doctor a fost scrisă conform cerințelor înaintate de Agenția Națională de Asigurare a Calității în Educație și Cercetare. În *Introducere* este argumentată actualitatea temei, este expus locul cercetării în preocupările științei naționale, este definit cadrul cronologic și geografic, sunt expuse scopul și obiectivele tezei, sunt prezentate ipoteza de lucru, metodologia cercetării, precum și rezumatul compartimentelor tezei.

În capitolul 1, intitulat *Repere istoriografice și surse istorice privind apariția și dezvoltarea comunității baptiste din Basarabia (1812-1917)*, este realizată o analiză a istoriografiei problemei privind mișcările evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist cu scopul aflării gradului de cercetare a temei în lucrările publicate. În prezentarea analizei a fost respectat principiul cronologic al apariției lucrărilor, atât în istoriografia românească, cât și în cea rusă și occidentală. Autorul a constatat că nu există niciun studiu referitor la evoluția comunităților evanghelice din Basarabia. Tot aici au fost analizate și sintetizate sursele utilizate în cercetarea temei. Este vorba de materialele stocate în Arhiva Națională a Republicii Moldova (Agenția Națională a Arhivelor), dosare care au fost găsite în arhivele din Ucraina și Federația Rusă. De asemenea, de un real folos ne-au fost documentele timpului, în special diversele rapoarte prezentate de reprezentanții BORu cu referire la „sectanți”, rapoarte publicate în *Кишиневские Епархиальные Ведомости*, precum și alte documente din presa vremii, memorii etc.

Subcapitolul 1.1. În cadrul Seminarului Teologic din Chișinău, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea a funcționat o catedră dedicată diverselor mișcări religioase din regiune și acolo au început primele cercetări. Serghei Margaritov, profesor la Seminarul Teologic, a publicat

în anul 1894 un studiu la acest subiect⁸. Lucrarea episcopului ortodox Aleksei Dorodnițan, intitulată „Materiale pentru istoria mișcării religioase-raționaliste în sudul Rusiei în a doua jumătate a secolului al XIX-lea”, publicată în Kazan în anul 1908, reprezintă o valoare în cercetarea tendințelor religioase și raționaliste din Rusia în această perioadă și oferă informații despre manifestările evanghelice printre coloniștii germani și primii ștundiști din Basarabia.⁹

În perioada interbelică creștinii evanghelici s-au bucurat de liberbăți cetățenești oferite de noua guvernare și la Chișinău a apărut sistematic revista baptistă „Lumina lumii”. Tot în această perioadă a fost publicată monografia academicianului Ștefan Ciobanu, în care autorul expune amănunțit activitatea mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, privind pregătirile pentru tipar (redactările) și editarea cărților bisericești, precum și activitatea școlilor lancasteriene¹⁰. Preotul Nicolae Popovschi, în lucrarea sa fundamentală despre evoluția bisericii ortodoxe din Basarabia în perioada țaristă, oferă informații despre Filiala din Basarabia a Societății Biblice, despre școlile lancasteriene cât și despre evanghelicii dintre colonioștii germani, molocani și ștundiști.¹¹

În anii puterii sovietice despre confesiunile religioase au scris oamenii angajați ai Partidului comunist. Vladimir Bonci-Bruievici, bolșevic și colaborator al lui Vladimir Lenin, s-a interesat în mod particular de situația confesiunilor persecutate din Rusia țaristă și a publicat înainte de revoluția bolșevică din 1917 mai multe articole, inclusiv referitoare la bapțiști¹², precum și mărturia lui Ivan Leasoțki, un ștundist din Ucraina, care a fost exilat la Bender și a activat în acest oraș, interacționând cu molocanii locali.

Cartea „Istoria sectarismului religios în Rusia” a fost scrisă de A.I. Cliabanov în anul 1965 și reprezintă o cercetare asupra dezvoltării mișcărilor religioase sectare în Rusia.¹³ Omul de știință din RSS Moldovenească, specializat în doctrina și istoria bisericilor protestante, numite „secte”, a fost Vasile Gajos, care a publicat mai multe studii¹⁴.

După căderea regimurilor comuniste în URSS și România au apărut monografiile în care a

⁸ Сергей Маргаритов, *Секта папковцев*, în *КЕВ*, 1902, № 1-2.

⁹ Дородницын Алексей, *Материалы для истории религиозно-рационалистического движения на Юге России во второй половине XIX-го столетия*, Казань, 1908.

¹⁰ Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, publicată la Chișinău în 1923 și retipărită în 1992: Ștefan Ciobanu, *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*, Chișinău, Editura enciclopedică „Gh. Asachi”, 1992, 272 p.

¹¹ Nicolae Popovschi, *Istoria Bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, Chișinău, 1931.

¹² В. Бонч-Бруевич, *Из мира сектантов. Сборник статей*, Москва, ГИЗ, 1922, 330 с.

¹³ Клибанов А.И., *История религиозного сектантства в России*. Москва, 1965.

¹⁴ В. Ф. Гajos, *Особенности идеологии иеговизма и религиозное сознание сектантов*, Кишинев, Редакционно-издательский отдел Академии Наук Молдавской ССР, 1969, 92 с. [V. F. Gajos, Particularitățile ideologiei iehovismului și conștiințe religioasă a sectanților, Chișinău, Secția de redactare și publicare a Academiei de Științe a RSS Moldovenești, 1969, 92 p.]; Он же, *Эволюция религиозного сектантства в Молдавии (исторический, философский и социологический анализ)*, Кишинев, Издательство Штиинца, 1975, 137 с. [Idem, *Evoluția sectarismului religios în Moldova (analiză istorică, filosofică și sociologică)*, Chișinău, Editura Știința, 1975, 137 p.]

fost abordată parțial apariția și situația mișcărilor evanghelice din Basarabia. Prof.univ. dr. hab., Valentin Tomuleț, a publicat studii despre școlile lancasteriene. Venirea și activitatea molocanilor în Basarabia a fost studiată de prof. univ. dr. hab., Ion Gumenâi.¹⁵ Despre comunitatea Creștinilor Mesianici din Chișinău s-a scris pe larg în rapoartele misiunii engleze Mildmay Mission, iar cercetătorul danez Kai Kjaer-Hansen a publicat o lucrare amplă despre Iosif Rabinovici și apariția mișcării mesianice din Chișinău.¹⁶

Subcapitolul 1.2. Arhiva Națională a Republicii Moldova dispune de documente importante despre istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă, care mai târziu s-au contopit în mișcarea baptistă. Dosarele 96 (inventar 1) și 1128 din fondul 6 conțin informații despre școlile lancasteriene, un proiect al Societății Biblice, în care au fost implicați unii dintre cei mai buni absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău. Dosarele 879 și 450 din fondul 8 cuprind informații vaste din rapoartele poliției despre molocanii din Akkerman, Chișinău, Bender și alte localități, despre persecuțiile la care au fost supuși acești credincioși. Dosarul 53 din fondul 18 conține rapoartele poliției și statistici despre molocanii din Bender și persecuțiile la care au fost supuși în prima jumătate a secolului al XIX-lea. Alte informații despre activitatea molocanilor se găsesc în dosarul 32, inventarul 17 și în dosarul 692, inventarul 9. Dosarul 185, inventarul 5 al aceluiași fond cuprinde corespondența primilor baptiști germani din Basarabia cu administrația guberniei și acte privind legalizarea cultului baptist. Fondurile 208 și 2987 conțin informații despre biserica baptistă germană din Tarutino.

Informații importante despre geneza mișcării mesianice conduse de Iosif Rabinovici pot fi identificate în scrisorile trimise de către acesta lui Vasili Pașkov, liderul mișcării evanghelice din Rusia.

Rapoartele anuale ale ober-procurorului Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse cuprind statistici și rapoarte despre progresul și situația diferitor mișcări evanghelice din întreg Imperiul Rus, inclusiv din Basarabia. Corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasili Pașkov este un alt izvor important¹⁷.

O importantă sursă pentru cercetarea mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă o constituie presa periodică. Revista *Кишиневские епархиальные ведомости*¹⁸ (Monitorul

¹⁵ Ion Gumenâi, *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*, în *Arhiva Moldaviae*, 2010, nr. 1, p. 46-54.

¹⁶ Kai Kjaer-Hansen, *Joseph Rabinowitz and the Messianic Movement*, The Handel Press, 1995.

¹⁷ Corespondența lui Iosif Rabinovici cu Vasili Pașkov se află în arhiva personală a dlui Aleksei Sinicikin, arhivarul Uniunii Creștinilor Evanghelici Baptiști din Rusia (Алексей Синичкин, архивариус, РС ЕХБ), căruia îi mulțumesc și pe această cale, pentru că mi-a oferit fotocopiile scrisorilor lui Iosif Rabinovici.

¹⁸ *Кишиневские епархиальные ведомости* [*Kișinevskie eparhialnye vedomosti*] (*Buletinul Eparhiei Chișinăului*) (în continuare, KEB)

Eparhiei de Chișinău) conține rapoarte anuale despre mișcările evanghelice din Basarabia. Revista KEB era organul oficial al Episcopiei Chișinăului și prima revistă din Basarabia. În cadrul Eparhiei Chișinăului a existat un departament special de misiune antisectară, care a prezentat și a publicat în revista KEB rapoarte anuale despre starea mișcărilor religioase din gubernie.

Misiunea britanică *Mildmay Mission* a editat revista *Trusting and Toiling*¹⁹, în care erau publicate rapoarte misionare din întreaga lume. Pentru că la Chișinău se desfășura o amplă activitate printre evreii mesianici și pentru că misiunea a contribuit la construcția casei de rugăciune și a activității de evanghelizare, sistematic erau publicate rapoarte venite de la Chișinău din care au putut fi extrase bogate informații despre activitatea Comunității Evreilor Mesianici. Revista *Banmucm (Baptistul)* publicată în Rusia țaristă, ne-a oferit informații despre primii bapțiști din Basarabia și mai ales despre convertirea pastorului și fondarea primei bisericii baptiste din satul Cișmele, aceasta fiind prima biserică baptistă din Basarabia care nu ținea de coloniștii germani.

În capitolul 2 – *Activitățile de „iluminare” a basarabenilor promovate de țarism. Devierile de la biserica ortodoxă rusă* – au fost cercetate și expuse eforturile depuse de administrația țaristă, alături de Filiala Societății Biblice Rusești, de traducere, adaptare și tipărire a Bibliei, măsuri în care a fost implicat și Mitropolitul Bănulescu-Bodoni. Pentru citirea Bibliei era nevoie de oameni cărturari. În acest sens, țarismul a permis funcționarea școlilor lancasteriene, care au avut un anumit rol în răspândirea științei de carte, dar care și-au încetat activitatea odată cu trecerea învățământului în limba rusă. Tot aici sunt menționați reprezentanții a două confesiuni religioase despărțite de BORu, care au stat la alimentarea în perspectivă a bapțișmului, inclusiv în Basarabia.

Subcapitolul 2.1. abordează *Activitatea Filialei Societății Biblice Ruse*, care a început în Basarabia la un timp relativ scurt după anexarea regiunii de către Rusia. Am constatat că după ce s-a format Societatea Biblică Rusă, la începutul anului 1813, a fost invitat și exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni să devină membru. În 1814 exarhul a trimis cotizații de la 70 de persoane din Moldova care deveniseră membri ai Societății Biblice Ruse. Din cei 70 de membri doar unul era laic, ceilalți fiind fețe bisericești.²⁰ Evident că exarhul a fost cel care i-a motivat să sprijine această cauză nobilă. Inițiativa tipăririi Noului Testament în limba română a venit de la Comitetul Societății Biblice Ruse. Mitropolitul Bănulescu-Bodoni a trimis câte o copie a traducerii de la București din anul 1688 și a traducerii de la Blaj din 1795, recomandând-o pentru tipar pe a doua. A fost aleasă traducerea de la Blaj. Pentru că a găsit multe greșeli în primele pagini ale Noului

¹⁹ *Trusting and Toiling - Credință și trudă*

²⁰ A. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *KEB*, 1872, nr. 7, p. 212.

Testament care se pregătea pentru tipar, Gavriil Bănulescu-Bodoni a solicitat să fie tipărită Biblia și Noul Testament la Chișinău. Primind refuzul, exarhul l-a chemat de la Iași pe arhimandritul Varlaam, egumenul mănăstirii Dobrovăț, fost elev al lui și un bun cunoscător al limbilor română și greacă, și la 15 februarie 1816 l-a trimis la Sankt Petersburg împreună cu un psalt, care urma să-l ajute la îndeplinirea sarcinii.²¹

În vara anului 1816 a venit din Odesa la Chișinău pastorul Robert Pinkerton, care era agentul principal al Societății Biblice Britanice și pentru Străinătate (SBBS). Fiind un misionar și un lingvist experimentat, el a fost trimis de SBBS la Sankt Petersburg în 1813, ca să ajute la fondarea Societății Biblice Ruse. Exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni îl asigură pe agentul britanic că în toate cele 800 de biserici din Basarabia nu puteau fi găsite mai mult de 50 de exemplare ale Bibliei și a discutat cu el posibilități să se tipărească 5 000 de exemplare în limba română, pe care exarhul a numit-o „moldovenească” și „valahă”, la tipografia recent creată de exarh.

În anul 1817 a fost tipărit Noul Testament în limba română.²² La 27 septembrie 1817, la Chișinău a avut loc adunarea în cadrul căreia a fost formată Filiala Basarabeană a Societății Biblice Ruse. Comitetul a luat decizia să se facă apel către clericii și poporul Basarabiei în vederea colectării de fonduri pentru distribuirea Noului Testament, care venea de la Sankt Petersburg și de la 27 septembrie până la sfârșitul anului 1817 au fost donate 3 824 de ruble și 5 579 de lei²³.

În aprilie 1818, în Basarabia au fost aduse 2 295 de exemplare ale Noului Testament în limba română din cele 5000 care au fost tipărite la Sankt Peterburg.

În anul 1822 Filiala Basarabeană număra 457 de membri din toate categoriile sociale. Într-o dare de seamă a filialei se spunea că „nu numai cei vârstnici, dar și copiii râvnesc a se îmbogăți cu știința dumnezeiască. Chiar și cei închiși în temnițe simțeau puterea de har a Cuvântului lui Dumnezeu”. În raport se menționa astfel despre efectul activității acestei filiale asupra locuitorilor Chișinăului: „În mijlocul orașului nostru sunt așa felii de familii, care s-au lepădat de cele înzadarnice cuviințe ale obștiei, de deșertăciune [...] care vremea cea slobodă de îngrijirile vieții o afierosesc cetirii Cuvântului lui Dumnezeu, ce li s-a făcut lor acum înțeleș, fiind tălmăcit pre limba cea știută”²⁴. Și altă mărturie din acel raport: „... în mijlocul orașului nostru sunt locuri unde nu de mult se sălășluia nesupunerea și neînfrânarea, dar acum intrăm în locașurile acestea, aflăm acolo Biblia, și vedem o minunată schimbare”²⁵.

După moartea lui Alexandru I, țarul Nicolae I a oprit activitatea Societății Biblice Ruse și,

²¹ *Ibidem*, p. 216.

²² А. Балцатеску, *Бессарабское отделение Российского библейского общества*, în *КЕВ*, 1872, nr. 8, p. 238.

²³ *Ibidem*, p. 244.

²⁴ Nicolae Popovschi, *op. cit.*, p. 285.

²⁵ *Ibidem*, p. 286.

odată cu aceasta, în anul 1826 a încetat și activitatea Filialei Basarabene.

Subcapitolul 2.2. **Școlile lancasteriene din Basarabia** au avut menirea să le ofere oamenilor cunoștințe elementare ca să poată citi și înțelege Biblia și au fost parte a planului SBBS. După vizita în Basarabia în anul 1818, Împăratul Alexandru I a avut inițiativa să fie înființate școli lancasteriene și în noua provincie anexată. Câțiva absolvenți ai Seminarului Teologic din Chișinău au fost pregătiți la cursurile de la Sankt Petersburg și la întoarcere au avut sarcina să înceapă aceste școli în Basarabia.²⁶ Prima școală lancasteriană a fost deschisă la Chișinău la 7 februarie 1824 și a fost condusă de magistrul Iacob Hâncu. A doua școală a fost înființată la Bender la 13 martie și a fost condusă de Andrei Timoșevski, un absolvent al Seminarului Teologic din Chișinău. La Bălți, școala lancasteriană a fost deschisă la 11 mai și a fost condusă de Teodor Bobeică și tot în aceeași lună, la 26 mai, a fost dat startul școlii din Ismail, condusă de Laurențiu Cunițchi. În decembrie 1824 a fost deschisă a cincea școală cu predare în limba română – la Hotin. Tot în același an a fost deschisă a șasea școală lancasteriană – în colonia bulgară Bolgrad. Despre importanța acordată acestor școli lancasteriene ne vorbește și faptul că 10 % din venitul ce revenea regiunii erau întrebuințate pentru ele. La o lună după deschidere, inspectorul principal al școlilor lancasteriene din Basarabia, I. Ganri, raporta contelui M.S. Voronțov: „Vizitând școlile lancasteriene din Basarabia, am constatat că în școala din Chișinău sunt 168 de elevi, dintre care 28 de ucraineni, 2 ruși, 90 de moldoveni, 16 bulgari, 14 greci, 13 sârbi, 2 polonezi, 2 germani și 1 ungar”²⁷. Deci, mai mult de jumătate dintre elevi erau români. La început predarea în școlile lancasteriene a fost doar în limba română.²⁸ În școlile lancasteriene s-a predat în română, în rusă, în bulgară și în limbile altor popoare ai căror reprezentanți locuiau în Basarabia. În aceste școli erau primiți copii de diferite confesiuni și din diferite categorii sociale. În anul 1827, din numărul total de 399 de elevi, 105 erau copii de mic-burghezi, 57 – copii de preoți, 49 – copii de militari, 46 – copii de țărani, 35 – copii de nobili, 32 – copii de meșteșugari. La școlile lancasteriene învățau și copii de funcționari, mazili, ruptași, ciobani, bejenari și muzicanți²⁹.

Subcapitolul 2.3. **Duhoborii și molocanii** s-au desprins de la Biserica Ortodoxă Rusă. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, în satul Bolshie Prihody din regiunea Harkov a apărut o mișcare religioasă care nega autoritatea soboarelor ecumenice, a sfinților părinți, a ierarhilor și orice formalism religios, pledând pentru închinare în duh și adevăr. În anul 1785 arhiepiscopul de

²⁶ Tomuleț Valentin, *Instituirea și activitatea școlilor lancasteriene din Basarabia*. În: Tyragetia. Istorie. Muzeologie. Anuarul Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei. Serie nouă. Vol. VIII (XXIII), nr. 2, Chișinău, 2014, p. 122.

²⁷ Valentin Tomuleț, *op. cit.*, p. 126.

²⁸ *Ibidem*, p. 124.

²⁹ *Ibidem*, p. 128.

Ekaterinoslav, Amvrosii, i-a numit *duhobori*, adică „cei care luptă împotriva Duhului Sfânt”. Adepților acestei mișcări religioase le-a plăcut denumirea și și-au însușit-o, dându-i sensul de „luptători în duh”, adică „cei care luptă doar cu armele Duhului Sfânt”³⁰. Pe măsură ce s-a răspândit în diferite părți ale Imperiului Rus, mișcarea duhoborilor a asimilat noi și diferite elemente. Ilarion Pobirohin din gubernia Tambov a introdus dogma conform căreia mântuirea omului vine din cartea vie, nu din cea tipărită (Biblia), și cartea vie, spunea el, sunt duhoborii, căci ei sunt epistole vii ale lui Hristos. Pobirohin le interzicea duhoborilor să citească Biblia, spunând că le dă oamenilor multă bătaie de cap dar ginerele lui Simeon Uklein, dimpotrivă, învăța că trebuie să fie considerat adevăr doar ce este scris în Biblie, iar restul sunt invenții omenești. În felul acesta Simeon Uklein a respins doctrina de bază a duhoborilor despre iluminarea internă, de care aceștia se conduceau în luarea deciziilor de doctrină. El nu nega factorul iluminării interne, dar spunea că aceasta trebuie să fie verificată cu învățătura Bibliei³¹. În anul 1785, preoții consistoriului duhovnicesc din Tambov i-au numit pe adepții lui Simeon Uklein *molocani* (de la rusescul *молоко* [moloko] – lapte), pe motivul că ei consumau lapte în timpul postului. Molocanilor le-a plăcut și și-au însușit numele acesta, motivând că învățătura lor este „laptele duhovnicesc” despre care scrie Apostolul Petru în prima sa epistolă (1 Petru 2:2).

În Basarabia autoritățile au manifestat o atitudine mai tolerantă; aici s-au mutat cu traiul nu doar credincioși ortodocși de rit vechi, ci și reprezentanți ai diferitor curente religioase, care, în mare parte, erau ruși de naționalitate. Ca rezultat, această regiune a devenit unul din cele mai mari centre ale Imperiului Rus unde trăiau ortodocși de rit vechi și reprezentanți ai altor curente religioase. Molocanii au populat mai mult ținuturile din sudul Basarabiei, pentru că, la venirea lor, în nord nu mai existau pământuri libere³². Primii molocani au venit în orașul Akkerman la sfârșitul secolului al XVIII-lea, dar cei mai mulți au venit în primii ani după anexarea Basarabiei la Rusia.³³ Un număr considerabil de molocani au venit din Moscova în timpul devastării acesteia de către Napoleon în 1812.³⁴ Ajunși în Basarabia, în căutarea unui loc de așezare obișnuiau să treacă prin diferite localități, având perioade scurte de ședere, până găseau un loc stabil.

În ciuda persecuțiilor, pe parcursul secolului al XIX-lea molocanii din Basarabia au avut o bună creștere numerică. În raportul misionarului ortodox al Eparhiei Chișinăului pentru anul 1894 găsim că în Basarabia locuiau 1 255 de molocani, dintre care în Chișinău – 400, în Bender – 500,

³⁰ С. Н. Савинский, *История евангельских христиан-баптистов Украины, России, Белоруссии (1867-1917)*, Санкт-Петербург, 1999, p. 44.

³¹ *Ibidem*, p. 48-49.

³² В. С. Зеленчук, *Население Бессарабии и Приднестровья в XIX в.*, Кишинев, 1979, p. 175.

³³ Л. С. Берг, *Бессарабия. Страна, люди, хозяйство*, Петроград, 1918, p. 122.

³⁴ Gheorghe Enache et al., *La frontiera civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*, Galați, 2011, p. 53.

în Akkerman – 200 și în satul Cișmele, județul Ismail – 140. În același județ mai era și satul Spasskoe, în care locuiau 15 molocani³⁵. Peste șase ani, găsim un alt tablou cu privire la numărul molocanilor în Basarabia. În raportul misionarului ortodox pentru anul 1900 se relatează că cea mai mare comunitate rămânea tot cea din Bender, care crescuse cu încă 100 de oameni, ajungând la 600. La Chișinău și Akkerman au rămas același număr de molocani, dar în satul Cișmele acesta s-a redus de la 150 la 30, și aceasta împreună cu cei din Spasskoe. Mai sunt menționați alți 7 molocani în Tatarbunar³⁶.

La începutul secolului al XX-lea, molocanii reprezentau mișcarea religioasă cea mai numeroasă³⁷. Cea mai mare comunitate a molocanilor era în Bender: împreună cu molocanii din satele din jur întruneau peste 600 de persoane. În Chișinău erau 400 de molocani, în Cetatea Albă – 200, în Tatarbunar – 7, iar în satele Cișmele și Spasskoe – 300. Toți erau adepți ai lui Simeon Uklein; fiecare comunitate avea casă de rugăciune și conducătorii săi³⁸.

Comunitatea molocanilor din Basarabia a mers în descreștere și în anul 1926 constituia aproximativ 120 de familii. În județul Chișinău erau 29 de familii, în comuna Cișmele – 82 de familii, în satul Spasskoe (jud. Cetatea Albă) erau 15 molocani³⁹.

În capitolul 3, intitulat Mișcările evanghelice aduse de coloniștii germani, sunt examinate viziunile pietiștilor germani stabiliți în Basarabia și ale ștundiștilor germani, precum și rolul pe care l-au avut în societatea basarabeană a timpului.

Subcapitolul 3.1. **Pietismul german** a stat la temelia mișcărilor evanghelice din Basarabia. Mișcarea pietistă a luat naștere în Germania în secolul al XVII-lea. Pastorul luteran Philipp Jacob Spener (1635-1705) din Frankfurt pe Main, fiind indignat de decadența morală din oraș și din biserică, a organizat întruniri de rugăciune, pe care le-a numit *collegia pietatis*, adică „adunări pioase” sau „devoționale”, la care cei adunați citeau Sfânta Scriptură, discutau cele citite și împărtășeau experiențele lor de trăire în sfințenie. În cartea sa *Pia desideria*⁴⁰, Spener a promovat reforme spirituale, principalele fiind: studierea Bibliei în public și în privat, preoția universală practică, trăirea în neprihănire, pregătirea laicilor pentru lucrarea Evangheliei și predicarea pentru zidire spirituală. *Collegia pietatis* erau instrumente ideale pentru răspândirea acestei învățături.

³⁵ Аркадій Епископъ Аккерманшій, *Отчетъ Миссіонерскаго комитета Кишиневской епархіи за 1894 годъ*, în *КЕВ*, 1895, nr. 13, p. 183.

³⁶ Иеромонахъ Димитрій, *Отчетъ противосектантскаго миссіонера Кишиневской епархіи за 1900 годъ*, în *КЕВ*, nr. 16, 1901, p. 484.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibid.*

³⁹ Nicolae M. Enea, *Culte*, în *Basarabia*, monografie sub îngrijirea lui Ștefan Ciobanu, Chișinău, 1926, p. 326.

⁴⁰ Philipp Jacob Spener, *Pia desideria oder herzliches Verlangen nach gottgefälliger Besserung der wahren Evangelischen Kirche*, Francfort, 1675 (în română – *Pia desideria sau dorința sinceră de reformă pioasă a adevăratei Biserici evanghelice*).

După Spener, conducerea mișcării a trecut la August Francke, care, activând la Universitatea din Halle, a făcut din această instituție centrul de răspândire a pietismului.

Ignaz Lindl este predicatorul catolic care venind în Basarabia a inițiat fondarea localității Sărata și a fost unul din promotorii principali ai învățaturii pietiste. Calitatea predicării lui Ignaz Lindl a atras mulți coloniști din alte comunități germane. Erau ținute servicii divine tradiționale pentru catolici și pentru luterani. De sâmbătă veneau șiruri de pelerini pe jos sau cu căruțele din coloniile aflate la o depărtare de până la 80 km. Sala casei de rugăciune era spațioasă, dar neîncăpătoare pentru toți ascultătorii veniți. Lindl era nevoit să iasă la balconul casei de rugăciune, ca să fie auzit de toți, sau să predice afară sub cerul liber de pe o grămadă de bârne.

Pe lângă serviciile divine la casa de rugăciune, în Sărata se făceau adunări private destinate rugăciunii, numite *Stunden*. Lindl insista mult în predicile sale asupra pocăinței, a nașterii din nou și a justificării prin credință. Trezirea spirituală începută de Lindl s-a răspândit din Sărata și în alte colonii germane. Nicio trezire spirituală nu este posibilă fără a le oferi oamenilor Cuvântul lui Dumnezeu tipărit. În parohia din Sărata era un depozit al Societății Biblice Ruse, de unde erau distribuite în zonă Biblia, Noul Testament și altă literatură duhovnicească. Ignaz Lindl coordona aprovizionarea cu literatură spirituală a oamenilor din regiune și singur vizita coloniile catolice din sudul Rusiei, ca să răspândească mișcarea pietistă.

Subcapitolul 3.2. ***Ștundismul – versiunea rusească a pietismului*** reflectă trecerea mișcării pietiste de la coloniștii germani la populația locală. În cele peste 150 de colonii germane din Basarabia aveau loc aproape peste tot ore de studiere a Bibliei.⁴¹ În multe localități existau mai multe grupuri de studiu. Ele au fost interzise de guvernarea țaristă doar în timpul Primului Război Mondial în legătură cu restricțiile antigermane generale. La aceste ore de studiere a Bibliei erau acceptați și credincioși de alte etnii. Coloniștii germani aveau obiceiul să invite pe argați și zilieri la *Stunden*. Această practică pietistă a fost preluată de localnici și în scurt timp a luat o mare amploare, adepții ei fiind numiți *štundiști*. Până în ziua de azi numele de ștundist este folosit în sens peiorativ în Ucraina și în regiunea de sud a Republicii Moldovei. Pastorul Karl Bonekemper, care conducea biserica luterană din Rohrbach, o colonie de lângă Odesa, este considerat primul colonist care i-a inițiat pe localnici și i-a ajutat să formeze un grup pietist. Localnicii veniți să lucreze la coloniști asistau la ștunde din curiozitate. Germanii le vorbeau despre practicile și cunoștințele lor spirituale și le ofereau Noul Testament. Pastorul Karl Bonekemper este primul care, în ciuda interdicției de a face prozeliți printre supușii ruși, dată coloniștilor de guvernarea țaristă, a distribuit Noul Testament printre vecinii lui ortodocși, sfătuindu-i să-l citească și a ținut

⁴¹ Ute Schmidt, *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*, Chișinău, 2014, p. 128.

ștunde pentru ei.⁴² Bonekemper nu le cerea acestor persoane să părăsească Biserica Ortodoxă și a numit grupul lor *Братство друзей божьих* (*Frăția Prietenilor lui Dumnezeu*);⁴³ ei se mai numeau „primii ștundiști ruși” sau *Новое братство* (*Frăția Nouă*).⁴⁴ Ucenicul lui Bonekemper, Mihail Ratușnîi din satul Osnova, a început să citească Biblia în 1857 și peste trei ani a experimentat renașterea spirituală personală. În casa lui Ratușnîi se adunau bărbați și femei din sat, dornici să cunoască Biblia. La început preotul din sat nu a văzut un pericol în aceasta, pentru că toți erau prezenți și la slujbele bisericii ortodoxe. În luna mai a anului 1870, oamenii din grupul condus de Ratușnîi au adus icoanele la biserica ortodoxă, ca să nu fie învinuiți că le-ar fi necinstit, și s-au separat definitiv de Biserica Ortodoxă.⁴⁵

Prin legea din 4 iulie 1894, mișcarea ștundistă a fost categorisită ca „deosebit de periculoasă pentru biserică și stat” și a fost expusă la mari și severe persecuții.

Prima mențiune despre ștundiști originari din Basarabia se găsește în raportul ispravnicului județului Ananiev către guvernatorul Hersonului de la 14 iunie 1867. În hutorul Nikolaevski apăruse o comunitate de ștundiști, înființată de polonezul Adam Vojsorovski. În listă erau trecute 15 nume și sub numărul 10 se află Ilya, al cărui nume de familie nu era cunoscut și care împreună cu soția sa, Oxana, erau din orașul Bender.⁴⁶

Prezența ștundiștilor în orașul Bender este bine documentată prin cazul lui Ieremia Cioban. Misionarii antisectari ortodocși susțineau că în orașul Bender ștundismul a fost adus prin anul 1876 de către muncitorii veniți la construcția căii ferate Bender–Galați.⁴⁷ Dar nu dispunem de alte surse referitoare la acel grup. Cazul lui Ieremia Cioban nu are legătură cu acel grup și s-a întâmplat cu 13 ani mai târziu. Ieremia Cioban a fost un ștundist din Bender care, pentru credința sa, a fost arestat și condamnat la închisoare și exil pe viață în Transcaucazia.

Primii ștundiști din orașul Chișinău sunt menționați peste trei decenii după ce au apărut ștundiștii în sudul Basarabiei. În raportul pentru anii 1894-1895 al Eparhiei Chișinăului despre activitatea școlilor parohiale, pentru prima dată sunt menționați în Chișinău 10 ștundiști.⁴⁸ Apariția comunității ștundiste a alarmat puternic pe clericii bisericii ortodoxe și la indicațiile mitropolitului s-a desfășurat un proces de judecată prin care o parte din ștundiști au fost ținuți în detenție mai multe luni, iar alții au fost exilați în Caucaz.

⁴² Miriam R. Kuznetsova, *Early Russian Evangelicals (1874-1929)*, Pretoria, 2009, p. 68.

⁴³ И. Х. Стрельбицкий, *Очерк итундизма и свод текстов, направленных к его обличению*, Одесса, 1893, p. 197.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 199.

⁴⁵ Albert W. Wardin Jr., *On the Edge. Baptist and Other Free Church Evangelicals in Tsarist Russia, 1855-1917*, Oregon, 2013, p. 107.

⁴⁶ Алексей Дородницын, *op. cit.*, p. 52.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 257.

⁴⁸ „Отчетъ о церковно-приходскихъ школахъ и школахъ грамоты Кишиневской епархіи за 1894-95 учебный годъ”, in *КЕВ*, nr. 22, 1895, p. 799.

Subcapitolul 3.3. *Evreii mesianici din Basarabia*. Chaim Gurland a fost un rabin evreu din Chișinău, care a crezut în Domnul Isus Hristos, a devenit pastor luteran și a făcut misiune cu succes printre evreii din acest oraș. După botez Gurland a plecat la Berlin. Întorcându-se peste trei ani, a devenit pastorul asistent al lui Faltin, făcând în același timp misiune printre evrei. Lucrarea lui a fost susținută financiar de Misiunea Norvegiană pentru Israel, de organizații germane și de Mildmay Mission din Anglia. În perioada de la 1 octombrie 1867 până la 1 octombrie 1868, cel puțin 175 de evrei au cerut să fie învățați de el și botezați. Același număr a fost și în anul următor. Doar după predica de Paști a pastorului Gurland în anul 1867 au cerut să fie primiți în biserică 50 de evrei.

Iosif Rabinovici este considerat pionierul și întemeietorul mișcării mesianice de la Chișinău din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Comunitatea condusă de el se numea Israelii Noului Legământ. În anul 1882 Iosif Rabinovici a mers în Palestina, ca să cerceteze posibilitatea emigrării evreilor din Rusia și a salvării lor de antisemitismul rusesc, dar ajuns acolo, la mormântul gol al lui Isus Hristos s-a convertit la creștinism. Întors la Chișinău, pentru că propovăduia creștinismul, a fost excomunicat din sinagogă în 1884 și în luna noiembrie a format comunitatea Israelii Noului Legământ. Autoritățile i-au oferit permisiune și la prima adunare au venit în jur de 200 de oameni. La 15 decembrie 1891 a avut loc deschiderea oficială a casei de rugăciune „Betel” (rus. «Вефиль»), construită de Rabinovici la Chișinău. În primii ani, la serviciile divine din acest local au luat parte peste 6 000 de evrei⁴⁹. Iosif Rabinovici a tradus o mare parte din Noul Testament în dialectul basarabean al limbii idiș. Din pricina bolii, s-a oprit la cartea Evrei. Traducerea aceasta mai târziu a fost publicată în SUA în tiraj de 100 000 de exemplare⁵⁰. Rabinovici a murit la Odesa la 17 mai 1899, fiind bolnav de malarie. În lipsa conducătorului, adunarea Israelii Noului Testament s-a dispersat. Iosif Rabinovici nu a lăsat după sine un lider cu viziunea, abilitatea și pregătirea necesară ca să preia conducerea lucrării începute de el.

Capitolul 4, denumit *Apariția, creșterea numerică și extinderea teritorială a comunităților baptiste în Basarabia*, este mai amplu și prezintă geneza bisericilor baptiste din diverse localități ale Basarabiei, primii credincioși bapțiști, precum și politicile țarismului față de evanghelici. Au fost utilizate din plin și informațiile pregătite în cadrul BORu, ai cărei reprezentanți monitorizau minuțios „sectele” evanghelice, intrau în polemici cu liderii comunităților baptiste, stabileau statistici obiective privind numărul „sectanților” și în foarte multe cazuri organizau exilul lor în Caucazul de Nord sau alte regiuni ale Imperiului țarist.

Subcapitolul 4.1. *Scurtă istorie a genezei și extinderii baptismului în Europa*

49 *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 19.

50 *Сборник речей Иосифа Рабиновича*, Кишинев, 2014, p. 7.

Occidentală. Începuturile credinței baptiste au fost influențate de un grup de creștini care au considerat nevalabil botezul din pruncie și au decis să se reboteze prin credință. Ei au fost numiți *anabapțiști*, adică „botezați din nou”. Conrad Grebel l-a susținut la început pe Ulrich Zwingli când acesta a adus ideile protestante în Elveția, dar mai apoi a purtat multe dispute cu el și cu consiliul orașului Zürich privind botezul pruncilor. După ce consiliul, influențat de Zwingli, le-a interzis întrunirile, grupul lui Grebel s-a adunat la 21 ianuarie 1525 și primul a cerut să fie botezat George Blaurock. După ce Grebel l-a botezat pe Blaurock, acesta l-a botezat reciproc pe Grebel și pe toți ceilalți membri ai grupului. Așa a început mișcarea anabaptistă, care a luat proporții și s-a confruntat cu persecuții severe din partea catolicilor și a protestanților. A doua mișcare religioasă care a avut un impact major asupra apariției baptiștilor a fost puritanismul englez. Ei afirmă că creștinii trebuie să fie în comuniune cu Hristos și unul cu altul printr-un legământ benevol și nesilit de stat, că slujitorii bisericii trebuie să fie aleși de restul membrilor și că nicio congregație nu poate avea autoritate asupra alteia. Confesiunea baptistă a luat naștere în Europa când credincioșii puritani refugiați din Anglia s-au întâlnit cu ideile anabaptiste. Apoi, după un foarte scurt timp, au plecat de aici în Anglia și în SUA, unde credința baptistă s-a răspândit. În Europa nu a rămas nicio comunitate baptistă și doar peste 200 de ani baptismul a luat amploare aici, când germanul Johann Gerhard Oncken a venit din Anglia. Interesant este faptul că Oncken nu a devenit baptist în Anglia și baptiștii de acolo nu au influențat formarea lui spirituală. Acesta își regăsește drumul către botezul din viața adultă, având convingerea că botezul său din copilărie nu era conform cu învățăturile biblice, ceea ce-l determină să caute re-botezul ca adult. Aprecierea lui Oncken pentru principiile biblice și ceremonia sa de botez în Râul Elba în 1834, oficiată de Pastorul Barnas Sears, marchează începutul mișcării baptiste în Europa. Oncken, alături de colaboratorii săi Julius Kobner și Gotfried Wilhelm Lehmann, au jucat roluri importante în stabilirea bisericilor baptiste din Germania. Narativa evidențiază concentrarea lui Oncken pe înființarea bisericilor bazate pe principii biblice, respingerea influențelor bisericii de stat și pozițiile sale doctrinare privind botezul, Cina Domnului și autoritatea Scripturii. Textul subliniază, de asemenea, cum eforturile lui Oncken s-au extins dincolo de Germania, inclusiv vizitele în Rusia pentru a pleda pentru drepturile baptiștilor și pentru a stabili și organiza congregații baptiste. Se evidențiază credințele baptiștilor, cum ar fi botezul credinciosului, autoritatea exclusivă a Scripturii, preoția universală, libertatea religioasă și separarea bisericii de stat. În plus, textul subliniază contribuțiile mișcării baptiste global în susținerea libertății religioase și rezistența împotriva practicilor care nu sunt aliniate cu învățăturile biblice.

Subcapitolul 4.2. Coloniștii germani și legalizarea credinței baptiste în Basarabia.

Coloniștii germani din Basarabia au adoptat credința baptistă fără a impune convertiri altor

etnii. August Liebig, pastor la Odesa din 1874, a condus o extinsă activitate misionară, dezvoltând multiple puncte de misiune, mai ales în Basarabia. Biserica germană din Odesa a crescut sub conducerea sa. Începând din 1880, bapțiștii din Basarabia au cerut oficializarea cultului lor, beneficiind de dreptul de a practica liber credința baptistă, sub supravegherea guvernatorului rus. Diversitatea confesională a coloniilor germane din regiune era evidentă, cu bapțiști, luterani, evrei și alte comunități.

Înainte de al Doilea Război Mondial, biserica baptistă germană din Basarabia număra peste 30 de biserici și mai mult de 1,000 de membri, parte a Uniunii Baptistă Germane din sudul Rusiei. Odată cu semnarea Pactului Ribbentrop-Molotov, germanii din Basarabia au fost strămutați. Comunitatea baptistă germană din Basarabia a suportat această schimbare și s-a dispersat împreună cu ceilalți germani aflați în regiune.

Subcapitolul 4.3. Primele biserici baptiste din Basarabia. Satul Cișmele, cunoscut în prezent sub numele de Strumok, situat în regiunea Odesa din Ucraina, a fost martorul unui fenomen religios deosebit în contextul Basarabiei din acea perioadă. Contra așteptărilor, inițiatorii mișcării baptiste nu au venit din satele Osnova și Karlovka, ci au fost credincioși ruși exilați în Tulcea, parte a Imperiului Otoman. Arhip Romanenko, născut în Șvirnevo, a devenit primul pastor al bisericii baptiste din Cișmele. După o viață grea și perioade de încercare, inclusiv munca forțată și alcoolismul, călătoria spirituală a lui Arhip l-a dus la conversia la creștinismul evanghelic. Contactul cu o traducere a Noului Testament, cunoscută sub numele de „de Londra”, a schimbat în mod decisiv convingerile religioase ale lui Arhip și ale altor doi bărbați, Sidor și Sozon, care au decis să verifice traducerea și să-și revizuiască practicile ortodoxe.

Acesta a fost începutul unei noi comunități religioase în satul Cișmele, care s-a separat de învățăturile molocanilor, aducând în discuție practici precum venerarea icoanelor. Aceasta a dus la conflicte cu autoritățile și comunitatea ortodoxă, rezultând în persecuții și exilarea celor trei bărbați și a familiilor lor.

După unirea cu comunitatea molocanilor din Cișmele, nemulțumirea față de practicile lor l-a determinat pe Arhip să continue căutarea adevăratei învățături creștine, care a fost împlinită prin venirea unui misionar baptist rus, Dmitrii Petrov. Sub conducerea lui Petrov, Arhip și alții au fost botezați, marcând nașterea comunității baptiste în Cișmele.

Tensiunile dintre diferitele comunități religioase din sat, inclusiv molocanii, bapțiștii și ștundiștii, au rămas un aspect central al vieții religioase din Cișmele. Progresul bapțiștilor, deschiderea serviciilor către public și influența culturală și religioasă în creștere a pastorului Arhip au dus la conflicte și mai pronunțate cu Biserica Ortodoxă.

În ciuda obstacolelor, inclusiv persecuții și difamare publică, mișcarea baptistă în Cișmele

a continuat să crească, cu Arhip Romanenko menținând legături strânse cu comunitatea baptistă din Tulcea. Eforturile misionare baptiste au fost însă limitate în Basarabia, cu o prezență semnificativă înregistrată doar în Cișmele, lucru reflectat în rapoartele și statisticile din acea perioadă. Cu toate acestea, creșterea numărului de bapțiști și activitatea lor continuă au demonstrat vitalitatea și rezistența comunității în fața adversității, atât înainte, cât și după Primul Război Mondial.

În 1903, la Soroca a avut loc o dezbatere teologică publică, unde călugărul ortodox Gurie Grosu l-a confruntat pe predicatorul baptist Mihail Kaștanov despre rolul Sfintei Tradiții în mântuire. Comunitatea din Bender s-a confruntat cu persecuția, dar a continuat să crească, iar botezurile au fost făcute chiar și în secret, cum ar fi în apele râului Nistru. Aceste evoluții ilustrează provocările cu care se confruntă grupurile evanghelice în Basarabia de la începutul secolului al XX-lea din cauza opoziției Bisericii Ortodoxe și autorităților. Biserica baptistă din Bender a jucat un rol central în expansiunea mișcării evanghelice în Basarabia, succedând comunității molocane semnificative și mișcării ștundiste. Vasili Pavlov, un pastor influent din Odesa, a catalizat formarea bisericii, care a servit drept nucleu pentru cele din Chișinău și Tiraspol. Activitatea lui Pavlov, documentată în jurnalul său, a fost vitală pentru comunitate, inclusiv botezurile și ordinările. În ciuda represiunilor, inclusiv arestările, biserica a prosperat, devenind un refugiu pentru credința baptistă, chiar și în fața opoziției ecleziastice ortodoxe și a condițiilor meteorologice nefavorabile.⁵¹

Apariția și dezvoltarea bisericii baptiste în Chișinău reprezintă un aspect semnificativ al istoriei religioase din Republica Moldova, având rădăcini adânci și complexe care reflectă atât influențele culturale, cât și cele sociale ale perioadei. Înființată oficial în anul 1910, după decenii de eforturi și provocări, biserica baptistă din Chișinău a marcat un moment important în expansiunea credinței baptiste în Basarabia, indicând o mișcare graduală de la comunitățile rurale la cele urbane. Prima biserică baptistă din Basarabia a fost fondată în 1876 în Cișmele, dar a fost nevoie de mai bine de trei decenii pentru a se stabili o prezență baptistă semnificativă în capitala Chișinău.

Eforturile de evanghelizare și de fondare a unei comunități baptiste în Chișinău au fost influențate și sprijinite de figura pastorului Vasili Pavlov din Odesa, evidențiind rolul colaborărilor transfrontaliere în răspândirea baptismului. Totodată, întâlnirea liderului baptist Fiodor Prohorovici Balihin cu comunitatea molocană din Chișinău în 1887 a fost un moment precursor important, demonstrând interacțiunea dintre diferite mișcări religioase și căutările

⁵¹ *Дневник Василия Гурьевича Павлова, 1910 год*, http://anabaptist.ru/obmen/history/ist2/files/archives/d_1910.html (accesat la 6 aprilie 2015).

spirituale ale locuitorilor din Chișinău.

Personajele cheie în fondarea bisericii baptiste din Chișinău, Andrei Ivanov și Tihon Hijneakov, au fost inițial parte a comunității molocane, ceea ce subliniază dinamica schimbărilor religioase individuale și comunitare din acea perioadă. Convins de necesitatea botezului conștient și voluntar ca act de urmare a învățăturilor lui Isus Hristos, Ivanov a fost influențat semnificativ de literatura creștină și de contactele cu lideri religioși din afara Chișinăului, inclusiv cu Ivan Prohanov din Sankt Petersburg. Acest schimb de idei și sprijin a contribuit la consolidarea comunității baptiste locale.

CONCLUZII ȘI RECOMANDĂRI

Concluzii. În conformitate cu scopul propus, inițial am examinat literatura de specialitate referitoare la mișcările evanghelice din Basarabia după răpirea acesteia de Imperiul țarist. Am constatat că în condițiile țarismului nu au fost realizate studii privind comunitățile evanghelice din Basarabia. În schimb, în anii țarismului au fost publicate diverse rapoarte semnate de reprezentanții BORu privind „sectanții”, cu date exacte privind numărul lor, ocupațiile lor, credința lor etc. Aceste materiale, examinate critic, ne-au fost de un real folos în realizarea tezei de doctorat.

După instaurarea Puterii Sovietice, formal Biserica a fost despărțită de Stat. Statul ateu a promovat o politică de dezrădăcinare a credinței cetățenilor sovietici, de luptă ideologică, în care au fost atrași și oamenii de știință, care au publicat diverse lucrări menite să demonstreze „eroarea” credincioșilor; între altele, au fost făcute și trimiteri la trecutul comunităților religioase din RSSM.

Abia după obținerea independenței de către Republica Moldova s-au creat condiții prielnice pentru publicarea diverselor lucrări: memorii ale credincioșilor, studii privind împotrivirea la închiderea bisericilor etc. Unele aspecte ale temei au fost examinate de prof. univ., dr. hab. Ion Gumenâi (molocanii), de prof. univ., dr. hab. Valentin Tomuleț (școlile lancasteriene, evoluția societății basarabene în ansamblu etc.), de Valentina Chirtoagă (studii privind coloniștii germani) etc. Totuși, în privința evangheliștilor, în special a Bisericii Baptiste din Basarabia (1812-1917), nu au fost realizate cercetări și nu au fost publicate studii monografice sau articole științifice.

În același timp, în arhivele din Republica Moldova, Rusia, Ucraina și alte țări, am identificat suficiente materiale și informații pentru cercetarea problemei. În plus, publicațiile periodice ale vremii oferă suficiente materiale, care completează tabloul apariției și dezvoltării mișcărilor evanghelice din Basarabia. Am folosit memoriile multor autori, care, de asemenea, completează tabloul general al mișcărilor protestante, evanghelice, baptiste din Basarabia, aflată

sub dominația țaristă.

Literatura de specialitate folosită și izvoarele pe care le-am găsit în arhive sau biblioteci publice ori private (ne referim la reviste și documente ale timpului), memoriile publicate, datele statistice folosite ne-au permis să analizăm obiectiv și să expunem nepărtinitor istoria mișcărilor evanghelice și a Bisericii Baptiste din Basarabia în perioada 1812-1917.

Studiile noastre demonstrează că după anexarea Basarabiei la Imperiul țarist, ober-procurorul Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Ruse, Aleksandr Golișin, a venit cu inițiativa formării unei societăți biblice în Rusia, sucursală a Societății Biblice Britanice și pentru Străinătate, constituită în Anglia în 1804, la inițiativa pastorului baptist John Hughes. Propunerea a fost susținută de Țarul Alexandru I și la 6 decembrie 1812 a fost înființată Societatea Biblică Rusă. Chiar dacă filiala de la Chișinău a Societății Biblice Ruse a fost fondată la 27 septembrie 1817, exarhul Gavriil Bănulescu-Bodoni a motivat clerul și nobilii din Basarabia să susțină activitatea Societății Biblice Ruse încă din primul an după înființarea acesteia. Prin eforturile Societății Biblice au fost tipărite Sfintele Scripturi în limba română și au fost distribuite în Basarabia și în Principatele Române.

Studiul nostru demonstrează că în Rusia, dominată de BORu, au existat curente care nu s-au conformat religiei oficiale. Este vorba de creștinii ruși de rit vechi, de duhobori, dar și de molocani, acestea fiind unica confesiune religioasă care poate fi considerată evanghelică originară din Rusia, căci a ieșit din contextul Bisericii Ortodoxe în secolul al XVIII-lea, fără o influență din exterior. Din pricina persecuțiilor mari din partea autorităților, grupuri de molocani s-au refugiat spre periferiile imperiului și dincolo de hotarele acestuia, ajungând în regiunea dintre Prut și Nistru înainte de anexarea din 1812. Au existat patru comunități de molocani care au avut lăcașuri de cult: în Chișinău, Bender, Cetatea Albă și în satul Cișmele din județul Ismail.

În același timp, țarismul a oferit coloniștilor germani posibilitatea de a lucra pământul, a comercializa producția agricolă etc. De asemenea, germanilor li s-a permis să aibă școlile lor, să profeseze cultele religioase. Ștundismul este denumirea comună a mișcării evanghelice numite *pietism* și aduse de coloniștii germani după anexarea Basarabiei la Rusia în 1812. Mișcarea a existat multă vreme în cadrul Bisericii Luterane Evanghelice, de care aparțineau coloniștii. Apoi au apărut grupuri de ștundiști separatiști germani, care au ales să se separe definitiv de Biserica Luterană, pentru a-și putea practica credința în conformitate cu învățătura Noului Testament. Mișcarea s-a menținut doar timp de patru decenii în rândurile coloniștilor.

Primul caz de trecere a acestei credințe la populația autohtonă s-a înregistrat în regiunea Odesa, care este în vecinătate cu Basarabia. Pastorul Karl Bonekemper a fost primul care a oferit Biblia în limba rusă ucrainenilor care lucrau la Rohrbach. În Basarabia, mișcarea evanghelică

numită ștundism a venit prin misionarii ucraineni și prin contactele dintre ucrainenii din Basarabia cu ucrainenii din regiunile Herson, Odesa și Kiev. Ștundiștii au manifestat un foarte puternic spirit misionar. Chiar dacă au existat ștundiști români basarabeni, adepții acestei mișcări evanghelice au fost în majoritate ucraineni din Rusia de Sud. Odată cu apariția credinței baptiste, cele mai multe comunități ștundiste au preluat practica bisericilor baptiste și credincioșii au trecut la credința baptistă.

Cercetările pe care le-am efectuat au arătat condițiile istorice și premisele apariției credinței baptiste în Europa Occidentală, precum și trăsăturile specifice baptismului ca și credință creștină. Studiul nostru demonstrează că, în pofida represiuilor față de evangheliști din partea autorităților laice și a celor catolice (inclusiv arderea pe rug), noua credință s-a extins atât în Europa, cât și în SUA și în Rusia țaristă.

Documentele studiate demonstrează că în Basarabia credința baptistă s-a răspândit mai întâi între coloniștii germani (în localitățile Danielsfeld, Friedenstal, Tarutino etc.), dar influența acestora asupra persoanelor de alte naționalități care locuiau în această regiune a fost mică. Am constatat că la 27 martie 1879 autoritățile țariste au adoptat Legea despre cultul baptist, care permitea baptiștilor să-și mărturisească liber învățătura și să exerseze riturile credinței în conformitate cu obiceiurile lor. Cadrul legal oferit de țarism a deschis noi perspective cultului baptist. În baza documentelor studiate am stabilit că prima biserică baptistă din Basarabia alcătuită din ruși a fost înființată în satul Cișmele de către misionarii baptiști veniți din Tulcea în jurul anului 1876. Am constatat că biserica din Cișmele nu a manifestat același spirit misionar ca biserica din Tulcea și pentru câteva decenii a rămas a fi unica biserică baptistă din Basarabia.

Baptiștii germani, conduși de J. Oncken, au răspândit forma de organizare bună a bisericii, care a asigurat succesul în toată Rusia și în Basarabia.

La începutul secolului al XX-lea au apărut biserici baptiste în capitala Basarabiei și în alte orașe mari, iar molocanii parțial și ștundiștii în totalitate au fost atrași și asimilați în cadrul noilor biserici baptiste. Baptiștii au răspândit învățătura și în limba română și, comparativ cu celelalte confesiuni evanghelice, au înregistrat cel mai mare număr de persoane care au venit din Biserica Ortodoxă. Activitatea și răspândirea creștinilor evanghelici a fost un factor important care i-a silit pe ierarhii Bisericii Ortodoxe să predice în limba română, să deschidă școli și biblioteci, să publice reviste și ziare în limba română. Baptiștii au beneficiat la maximum de libertatea religioasă oferită pentru o perioadă scurtă și au plantat biserici.

Recomandări: Recomandăm continuarea activității științifice:

- în realizarea studiilor referitoare la politica Guvernului țarist și BORu față de comunitățile religioase evanghelice, îndeosebi față de baptiști;

- în cercetările referitoare la mișcările evanghelice atât pe segmentul problematic, cât și pe cel cronologic;
- în informarea publicului cititor, atât cel credincios, cât și cel laic, despre istoria comunităților evanghelice din Basarabia;
- în realizarea unor documentări despre istoria mișcărilor evanghelice din Republica Moldova, în special despre bapțiști.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare inedite

1. Arhiva Națională a Republicii Moldova (în prezent ANA, Agenția Națională a Arhivelor; în continuare vom utiliza ANRM), fond 2, inventar 1, dosar nr. 620.
2. ANRM, fond 2, inventar 1, dosar nr. 1071.
3. ANRM, fond 2, inventar 1, dosar nr. 1073.
4. ANRM, fond 6, inventar 1, dosar nr. 1128.
5. ANRM, fond 6, inventar 5, dosar nr. 185.
6. ANRM, fond 6, inventar 5, dosar nr. 808.
7. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 96.
8. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 450.
9. ANRM, fond 6, inventar 8, dosar nr. 879.
10. ANRM, fond 6, inventar 9, dosar nr. 692.
11. ANRM, fond 6, inventar 17, dosar nr. 32.
12. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 42.
13. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 52.
14. ANRM, fond 6, inventar 18, dosar nr. 53.
15. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 2251.
16. ANRM fond 208, inventar 3, dosar nr. 2719.
17. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 2720.
18. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 3766.
19. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 4393.
20. ANRM, fond 208, inventar 3, dosar nr. 4397.
21. ANRM, fond 297, inventar 1, dosar nr. 323.
22. ANRM, fond 297, inventar 1, dosar nr. 324.
23. Arhiva din St. Petersburg, fond 1284, inventar 223, dosar nr. 44.
24. РГИА. Опись 61, Отдел II, Стол 3, Дело 13.
25. РГИА, фонд 796, опись 176, дело № 2184.
26. РГИА, фонд 797, опись 61, отдел II, стол 3, дело № 13.
27. ЦГИАУК, Киев, фонд 127, опись 1003, дело № 26.
28. ЦГИАУК, фонд 1152, опись 1, дело № 360.

Literatura în limba română

29. BUNACIU, Ioan. *Istoria bisericilor baptiste din România*. Editura Făclia, 2006.
30. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Scriptorum, 2017.
31. CAZACU, Petre. *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812-1918*, Chișinău, Editura Știința, 1992.
32. CIOBANU, Ștefan. *Basarabia*. Chișinău, 1926.
33. CIOBANU, Ștefan. *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă*. Chișinău, 1992.
34. EUSEBIU DE CEZAREEA, *Istoria bisericească*. București, 1987.
35. ENACHE, Gheorghe et al. *La frontiera civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*. Galați, 2011.
36. FIGES, Orlando. *Revoluția rusă. 1891-1924. Tragedia unui popor*. Iași, 2016.
37. GUMENĂI, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Chișinău, 2016.
38. GUMENĂI, Ion. *Minoritățile confesionale în Basarabia (1812 – anii 70 ai secolului al XIX-lea)*, teză de doctor habilitat în istorie. Chișinău, 2015.
39. GUMENĂI, Ion. *Molocanii din Basarabia. Originile și componența etnică*. În: *Arhiva Moldaviae*, I, 2009.
40. IOAN PREAFERICITUL. *Apostolul Creștinismului de foc. Viața sf. Inochentie de la Balta; Scrisori*. Chișinău, 2023.
41. IORGA, Nicolae. *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. 1. Vălenii-de-Munte, 1908.
42. MĂNĂSTIREANU, Dănuț, *Identitatea evanghelicilor români: rădăcini, actualitate, perspective*, Dorin Dobrințu, Dănuț Mănăstireanu (coord.), *Omul Evanghelic, O explorare a comunităților protestante românești*. Iași, 2018.
43. NEGRU, Gheorghe. *Țarismul și mișcarea națională din Basarabia*. Chișinău: Prut International, 2000.
44. NISTOR, Ion. *Istoria Basarabiei*. Chișinău, 1991.
45. PĂCURARIU, Mircea. *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*. Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 2013.
46. POPOVICI, Alexa. *Istoria baptiștilor din România, 1856-1989*. Oradea: Făclia, 2007.
47. POSTICĂ, Gheorghe. *Civilizația medievală timpurie în spațiul pruto-nistrean (secolele V-XIII)*. Chișinău, 2006.
48. SCHMIDT, Ute. *Basarabia. Coloniștii germani de la Marea Neagră*. Ch.: Cartier, 2014.

LISTA PUBLICAȚIILOR AUTORULUI TEZEI LA TEMA CERCETATĂ

Cărți editate

1. Istoria mișcărilor evanghelice din Basarabia în perioada țaristă (1812-1918), Editura Lexon-Prim. Chișinău, 2021, 272 pp. ISBN 978-9975-3501-4-3.
2. История евангельских движений в Бессарабии в составе Российской империй (1812-1918), Editura Lexon-Prim. Chișinău, 2021, ISBN 978-9975-163-00-2.

Articole în reviste științifice

3. „Ștundiștii din Chișinău: file de istorie necunoscute”. În: Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură. **Categoria B**, nr. 3/2023, p. 99-103, E-ISSN 1857-2537, Revistă indexată în IBN, inclusă în baze de date: ROAD, DOAJ, Cite Factor, CEEOL, editată în cadrul proiectului șt.: 20.80009.0807.19. https://dialogica.asm.md/arhivarevistei/Dialogica/Dialogica_15_2023.pdf
4. „Geneza și evoluția Bisericii Baptiste din Basarabia (1812-1917): istoriografia problemei.” În: Buletinul științific al Universității de Stat „Bogdan Petriceicu Hașdeu” din Cahul, Seria ”Științe Umanistice”. Revistă, **Categoria B**, inclusă în baza de date: ROAD, ISSN 2345-1866, eISSN: 2345-1904. <https://jhs.usch.md/wp-content/uploads/2024/02/BUBPHC-1-2023.pdf>

Articole în lucrările conferințelor și altor manifestări științifice

5. „Independența Republicii Moldova și comunitatea baptiștilor”. În volumul conferinței internaționale „30 de ani de la proclamarea Independenței Republicii Moldova”, Chișinău, 23-24 august 2021, „Republica Moldova în căutarea identității” Chișinău: Editura „Cardidact”, 2022, p.628-636. ISBN 978-9975-3533-0-4.
6. „Noi perspective de cercetare asupra istoriei comunității baptiste după căderea regimului comunist.” În volumul conferinței: „Student, profesor și cercetător în anii '80-'90: drumul spre regăsire și libertate”, 7 octombrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, pp. 26-27. ISBN 978-9975-163-43-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/26-27_54.pdf
7. „Primii creștini evanghelici români din Basarabia”. În volumul conferinței internaționale „Latinitate, Romanitate, Românită”, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, p. 311-319. ISBN 978-9975-163-66-8; 978-606-9659-77-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/178743

Teze în volumele conferințelor științifice internaționale

8. „Cercurile de tineret ale Bisericii Baptiste din Basarabia”. În: Sesiunea științifică a departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: În Memoriam Gheorghe Palade, 28 aprilie 2017, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: Academia de Administrare Publică, 2017, Ediția IV, p. 82. ISBN 978-9975-71-901-8. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/82_10.pdf

9. „Școala Werneriană și contribuția lui Karl și Maria Baish”. În volumul conferinței științifice naționale: „Patrimoniul cultural de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine”, Ed. 3, 11-12 februarie 2021, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: 2021, Ediția 3, T, p. 105-107. ISSN 2558 – 894X. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/vizualizare_articol/123068

10. „Bapțiștii germani din Basarabia”. În volumul sesiunii „Sesiunea științifică a departamentului Istoria românilor, universală și arheologie: În memoriam Ion Niculiță”, 27 mai 2022, Chișinău. Chișinău, Republica Moldova: CEP USM, 2022, Ediția VIII, p. 51-52. ISBN 978-9975-159-41-8. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/51-52_44.pdf

11. „Primii creștini evanghelici români din Basarabia”. În volumul conferinței Latinitate, Romanitate, Românită, Ed. 6, 3-5 noiembrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, Ediția 6, pp. 58-59. ISBN 978-9975-163-52-1. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/58-59_51.pdf

12. „Noi perspective de cercetare asupra istoriei comunității baptiste după căderea regimului comunist”, în: „Student, profesor și cercetător în anii '80-'90: drumul spre regăsire și libertate”, 7 octombrie 2022, Chișinău. Chișinău: Editura „Lexon-Prim”, 2022, pp. 26-27. ISBN 978-9975-163-43-9. Disponibil on-line: https://ibn.idsi.md/sites/default/files/imag_file/26-27_54.pdf

Alte lucrări și realizări specifice

13. „Filiala Basarabeană a Societății Biblice Rusești”, în: Revista Teologică ”Pulsul Slujirii”, nr. 26, 2018, Chișinău, p.33-45. Disponibil on-line: <https://pulseofministry.md/ro/articles/filiala-basarabeana-a-societatii-biblice-rusesti/>

ADNOTARE

Filat Vasile, „Mișcările evanghelice din Basarabia (sec. XIX-XX)”, teză de doctorat în istorie, specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade), Chișinău, 2023

Structura tezei: lista abrevierilor, introducere, patru capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 197 de titluri, 163 pagini de text de bază, declarația privind asumarea răspunderii și CV-ul autorului. Rezultatele obținute sunt publicate în 15 lucrări științifice (1 monografie în limba română și 1 monografie în limba rusă, 3 articole științifice, 4 publicații în materialele conferințelor naționale și internaționale, precum și 5 teze în volumele conferințelor științifice și alte realizări specifice domeniului).

Cuvinte-cheie: Basarabia, țarism, ortodoxie, evangheliști, duhobori, molocani, ștundiști, baptiști.

Scopul lucrării: examinarea originii și evoluției mișcărilor evanghelice din Basarabia răpită de Imperiul Rus în 1812 de la Principatul Moldovei până la destrămarea Imperiului țarist (1917).

Obiectivele cercetării: analiza istoriografiei și a surselor istorice, examinarea activității administrației țariste în vederea tipăririi Bibliei, traducerii ei în diverse limbi, încercării de a răspândi știința de carte prin școlile lancasteriene, precum și a apariției în Rusia a primilor evangheliști (duhoborilor și molocanilor); studierea credințelor evanghelice aduse de coloniștii germani în Basarabia, a locului și a influenței pietiștilor și ștundiștilor în extinderea evangheliștilor; examinarea apariției primelor comunități ale baptiștilor, a politicii Guvernului țarist față de Biserica Baptistă și a stării de lucruri în anii Primului Război Mondial.

Noutatea și originalitatea științifică: Teza este o primă lucrare științifică în domeniul istoriei naționale care elucidează evoluția mișcărilor evanghelice din Basarabia aflată sub regim țarist, în mod special dezvoltarea comunităților baptiste și transformarea lor într-o Biserică Baptistă recunoscută.

Problema științifică soluționată: argumentarea științifică a genezei și a evoluției comunităților evanghelice în Basarabia ocupată de Imperiul țarist, în care Biserica Ortodoxă Rusă (BORu) nu numai că era numeric dominantă, dar, pe de asupra, mai era puternic susținută de Statul laic (țarism).

Semnificația teoretică: restabilirea veridică a istoriei mișcărilor evanghelice din Basarabia din perioada țaristă, în introducerea în circuitul științific a unor informații inedite referitoare la promotorii evanghelismului în Basarabia, la modul de a conviețui în circumstanțe sociale nu tocmai prielnice.

Valoarea aplicativă a lucrării: Rezultatele cercetării pot fi utilizate la elaborarea unor cursuri universitare privind religia creștină și varietățile ei, specificul diverselor comunități, în special al mișcărilor evanghelice. Lucrarea va oferi suport factologic pentru discuțiile științifice între istorici, dar și între reprezentanții diverselor comunități religioase. Nu în ultimul rând, lucrarea este benefică creștinilor evanghelici din Republica Moldova în vederea cunoașterii propriei istorii.

Aprobarea rezultatelor obținute: Aspecte ale problemei cercetare au fost prezentate la 6 conferințe științifice și volume în Republica Moldova, precum și în afara ei.

ANNOTATION

Filat Vasile, "Evangelical movements in Bessarabia (19th-20th centuries)", PhD thesis in history, specialty 611.02 - History of Romanians (by periods), Chisinau, 2023

Thesis structure: list of abbreviations, Introduction, 4 chapters of 3-4 subchapters, General conclusions and recommendations, Bibliography with 197 titles, 163 base pages, disclaimer and author's CV. The results obtained are published in 15 scientific works (1 monograph in Romanian and 1 in Russian, 3 scientific articles, studies, as well as 5 summaries)

Key words: Bessarabia, Tsarism, Orthodoxy, Evangelists, Duhobors, Molocans, Stundists, Baptists

The purpose of the thesis: to examine the origin and evolution of the evangelical movements in Bessarabia, captured by the Russian Empire in 1812 from the Principality of Moldavia until the disintegration of the Tsarist Empire (1917).

Research objectives: the analysis of historiography and historical sources, the examination of the activity of the tsarist administration in order to print the Bible, its translation into various languages, the attempt to spread book science through the Lancasterian schools and the appearance in Russia of the first evangelists (Dukhobors and Molokans); studying the evangelical beliefs brought by the German colonists to Bessarabia, the place and influence of the Pietists and Stundists in the expansion of the evangelists; examination of the emergence of the first communities of Baptists, the policy of the Tsarist Government towards the Baptist Church and the state of affairs during the years of the First World War.

Scientific novelty and originality: The thesis is a first scientific work in the field of national history that elucidates the evolution of the evangelical movements in Bessarabia under the tsarist regime, in particular – the development of Baptist communities and their transformation into a recognized Baptist Church.

The solved scientific problem: the scientific argumentation of the genesis and evolution of evangelical communities in Bessarabia occupied by the tsarist Empire, where the Russian Orthodox Church (BORu) was not only numerically dominant, but, on top of that, was also strongly supported by the secular State (tsarism).

The theoretical importance: the truthful restoration of the history of the evangelical movements in Bessarabia from the tsarist period, in the introduction into the scientific circuit of some new information about the promoters of evangelism in Bessarabia, how to live in not exactly favorable social atmospheres.

The applicative value of the work: The research results can be used to develop university courses on the Christian religion and its varieties, the specifics of various communities, especially evangelical movements. The work will provide factual support for scientific discussions between historians, but also between representatives of various religious communities. Last but not least, the work is beneficial to evangelical Christians from the Republic of Moldova in order to know their own history. **Approval of the results obtained:** Aspects of the research problem were presented at 6 scientific conferences and volumes in the Republic of Moldova, as well as abroad.

АННОТАЦИЯ

**Филат Василе, «Евангелические движения в Бессарабии (19-20 вв.)»,
докторская диссертация по истории, специальность 611.02 - История румын (по
периодам), Кишинев, 2023 г.**

Структура диссертации: список сокращений, введение, 4 главы из 3-4 подразделов, общие выводы и рекомендации, библиография из 197 названий, 163 базовыми страницами, заявление об ограничении ответственности и резюме автора. Полученные результаты публикуются в 15 научных трудах (1 монография на румынском и 1 на русском языках, 3 научные статьи, исследования, а также 5 резюме).

Ключевые слова: Бессарабия, царизм, православие, евангелисты, духоборы, молокане, штундисты, баптисты.

Цель работы: рассмотреть зарождение и эволюцию евангельских движений в Бессарабии, захваченной Российской империей в 1812 г., от Молдавского княжества до распада Царской империи (1917 г.).

Задачи исследования: анализ историографии и исторических источников, рассмотрение деятельности царской администрации по изданию Библии, ее переводу на различные языки, попытка распространения книговедения через ланкастерские школы и появление в России первых евангелистов (духоборов и молокан); изучение евангельских верований, принесенных немецкими колонистами в Бессарабию, места и влияния пиетистов и штундистов в распространении евангелистов; рассмотрение возникновения первых общин баптистов, политики царского правительства в отношении баптистской церкви и положения дел в годы Первой мировой войны.

Научная новизна и оригинальность: Диссертация является первой научной работой в области отечественной истории, освещающей эволюцию евангельских движений в Бессарабии при царском режиме, в частности – развитие баптистских общин и их превращение в признанную баптистскую церковь.

Решаемая научная проблема: заключается в научном обосновании генезиса и эволюции евангельских общин в оккупированной царской империей Бессарабии, где Русская Православная Церковь не только численно доминировала, но, ко всему прочему, пользовалась сильной поддержкой светским государством (царизмом).

Теоретическая значимость работы: состоит в правдивом восстановлении истории евангельских движений в Бессарабии с царского периода, во введении в научный оборот некоторых новых сведений о пропагандистах евангелизации в Бессарабии, о том, как жить в не совсем благоприятная социальная атмосфера.

Прикладное значение произведения: Результаты исследования могут быть использованы при разработке университетских курсов по христианской религии и ее разновидностям, специфике различных сообществ, особенно евангелических движений. Работа обеспечит фактическую поддержку научных дискуссий между историками, а также между представителями различных религиозных общин. И последнее, но не менее важное: эта работа полезна евангельским христианам Республики Молдова для познания собственной истории.

Утверждение полученных результатов: Аспекты проблемы исследования были представлены на 6 научных конференциях и томах в Республике Молдова, а также за рубежом.

FILAT VASILE

MIȘCĂRILE EVANGHELICE DIN BASARABIA

(sec. XIX-XX)

611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Rezumatul tezei de doctorat în istorie

Aprobat spre tipar: 2 mai 2024

Formatul hîrtiei 60x84 1/16

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Tiraj 25 ex.

Coli de tipar.: 2,0

Comanda nr. ____

Centrul Editorial-Poligraf al Universității de Stat din Moldova
Strada Al. Mateevici, 60, MD-2009, Chișinău, Republica Moldova